

Ο δανεισμός από τη Δύση και η πτώση του κομμουνισμού στην Ανατολική Ευρώπη

Description

Ιωάννης Σιδηρόπουλος*

Η πτώση του Τείχους του Βερολίνου στις 9 Νοεμβρίου 1989 σηματοδότησε μια μνημειώδη καμπή στην παγκόσμια ιστορία. Υπήρξε το έναυσμα για την κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων σε ολόκληρη την Ανατολική Ευρώπη και οδήγησε στην επανένωση της Γερμανίας. Τριάντα πέντε χρόνια αργότερα, αυτή η επέτειος συνεχίζει να εμπνέει την πολιτική και οικονομική σκέψη σχετικά με τις υποκείμενες τάσεις που τροφοδότησαν τη διάβρωση του κομμουνιστικού ελέγχου στην περιοχή. Αν και πολλοί παράγοντες συνέβαλαν στην κατάρρευση αυτών των καθεστώτων, ένας ιδιαίτερα σημαντικός ήταν ο ρόλος του δανεισμού από τη Δύση.

Στις δεκαετίες του 1970 και του 1980, τα κομμουνιστικά κράτη της Ανατολικής Ευρώπης αναζήτησαν σημαντική οικονομική βοήθεια από τις δυτικές χώρες για να συντηρήσουν τις ασθμαίνουσες οικονομίες τους. Ωστόσο, αυτά τα δάνεια και η συνακόλουθη έκθεση στις δυτικές οικονομικές πρακτικές και ιδέες υπήρξαν διαβρωτικοί παράγοντες που τελικά συνέβαλαν στην πτώση του κομμουνισμού. Τις δεκαετίες που προηγήθηκαν του 1989, τα κομμουνιστικά κράτη στην Ανατολική Ευρώπη αγωνίζονταν να διατηρήσουν τα συστήματα κεντρικού οικονομικού σχεδιασμού των οικονομιών τους. Ο κομμουνισμός έδινε έμφαση στον στενό κρατικό έλεγχο στις βιομηχανίες και στην χάραξη της οικονομικής πολιτικής με διακηρυσσόμενο στόχο την επίτευξη κοινωνικής ισότητας, πλήρους απασχόλησης και αυτάρκειας.

Ωστόσο, η πραγματικότητα αυτών των συστημάτων ήταν αρκετά διαφορετική. Τη δεκαετία του 1970, η παραγωγικότητα έδειχνε ήδη σοβαρά σημάδια στασιμότητας και η ποιότητα των παραγόμενων προϊόντων ήταν κακή σε σύγκριση με εκείνη των δυτικών χωρών. Αυτή η κατάσταση επιδεινώθηκε και από τις τεράστιες στρατιωτικές δαπάνες του ανατολικού συνασπισμού υπό την ΕΣΣΔ, οι οποίες επέβαλε ισχυρή στρατιωτική παρουσία από τους συμμάχους της στην Ανατολική Ευρώπη για να αντιμετωπίσουν το NATO. Η στροφή κονδυλίων σε αυτήν την κατεύθυνση αποστερούσε χρήματα από την εξυπηρέτηση κοινωνικών αναγκών, όπως η υγεία και η εκπαίδευση. Εν όψει αυτών των πιέσεων και τη χρόνια αδυναμία του σοβιετικού προϋπολογισμού να παρέχει επαρκή οικονομική υποστήριξη, τα κράτη της Ανατολικής Ευρώπης άρχισαν να αναζητούν δάνεια από τη Δύση για να εξασφαλίσουν ρευστότητα στις οικονομίες τους, ελπίζοντας να τονώσουν την ανάπτυξη χωρίς να αναγκαστούν σε θεμελιώδεις μεταρρυθμίσεις στο σοσιαλιστικό τους σύστημα.

Η απόφαση για δανεισμό από δυτικούς θεσμούς ήταν και τόσο απαραίτητη όσο και προβληματική. Ήδη από τη δεκαετία του 1970, χώρες όπως η Ουγγαρία, η Πολωνία, η Ρουμανία και η Γιουγκοσλαβία άρχισαν να συσσωρεύουν σημαντικό χρέος, λαμβάνοντας δάνεια από δυτικές τράπεζες, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) και την Παγκόσμια Τράπεζα. Έβλεπαν τον δανεισμό ως τρόπο εκσυγχρονισμού των υποδομών, αύξησης της παραγωγικής δυνατότητας ως προς τα καταναλωτικά αγαθά και κατευνασμού της δυσaréσκειας των πληθυσμών τους χωρίς να χρειάζεται να θεσπίσουν μεταρρυθμίσεις που θα μπορούσαν να απειλήσουν την πολιτική τους ισχύ. Πράγματι, προέκυψε μια προσωρινή αίσθηση ευημερίας, αλλά η απειρία των κομμουνιστικών ηγεσιών στη διαχείριση σε συνδυασμό με τις δομικές αδυναμίες και παθογένειες των συστημάτων, γρήγορα οδήγησαν σε δυσμενείς εξελίξεις.

Ενώ οι δυτικές χώρες ήταν πρόθυμες να χορηγήσουν πιστώσεις, ανέμεναν, βεβαίως, συνεπή αποπληρωμή και οικονομική λογοδοσία. Για να καταφέρουν να λάβουν αυτά τα δάνεια, οι χώρες της Ανατολικής Ευρώπης έπρεπε να υιοθετήσουν ορισμένα οικονομικά πρότυπα και λογιστικές πρακτικές, εισάγοντας έτσι δυτικούς χρηματοοικονομικούς κανόνες και αξίες στα κομμουνιστικά συστήματα. Με τον καιρό, αυτή η έκθεση αποδυνάμωσε τα ιδεολογικά θεμέλια των καθεστώτων. Οι κομμουνιστικές κυβερνήσεις, που προηγουμένως υπερηφανεύονταν για την ανεξαρτησία τους από τις καπιταλιστικές επιρροές, εξαρτώνταν τώρα οικονομικά από τις καπιταλιστικές χώρες, δημιουργώντας μια εσωτερική αντίφαση που υπονόμει τη νομιμοποίησή τους.

Μέχρι τη δεκαετία του 1980, οι ανατολικές χώρες αντιμετώπιζαν πιά τις επιπτώσεις των δυσχερώς εξυπηρετούμενων χρεών τους, μεταξύ άλλων διαρθρωτικών προβλημάτων. Πολλές από αυτές αντιμετώπισαν σοβαρές δυσκολίες να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις αποπληρωμής τους. Χώρες όπως η Ουγγαρία, η Πολωνία και η Ρουμανία αγωνίστηκαν να καλύψουν το αυξανόμενο κόστος των δανείων τους, με αποτέλεσμα μια σειρά σκληρών μέτρων λιτότητας που τροφοδότησαν περαιτέρω τη λαϊκή δυσαρέσκεια. Οι αυξανόμενες τιμές και η έλλειψη τροφίμων και καυσίμων, η συχνές διακοπές ηλεκτροδότησης και η κατάρρευση των συστημάτων δημόσιας υγείας οδήγησαν σε απεργίες, κοινωνικές αναταραχές και σταδιακή ανάπτυξη πολιτικών κινήματων που αμφισβήτησαν τα κομμουνιστικά καθεστώτα παρά την εκτεταμένη καταστολή. Στη Ρουμανία, η κυβέρνηση κατάφερε να αποπληρώσει τα χρέη, αλλά με τέτοιο κοινωνικό κόστος που η λαϊκή οργή ανέτρεψε τον δικτάτορα Τσαουσέσκου, ο οποίος τελικά αντιμετώπισε το εκτελεστικό απόσπασμα.

Αυτά τα μέτρα ήταν αντίθετα με τις υποσχέσεις του σοσιαλισμού. Θεωρητικά, ο κομμουνισμός είχε ως στόχο να δημιουργήσει οικονομική ισότητα και να προστατεύσει την εργατική τάξη, αλλά στην πράξη, η λιτότητα έπληξε περισσότερο τους εργαζόμενους και τους φτωχούς. Αυτό δημιούργησε ένα παράδοξο: τα καθεστώτα που είχαν υποσχεθεί να προστατεύσουν τους πολίτες, τους επέβαλαν τώρα κακουχίες για να ικανοποιήσουν τους δυτικούς πιστωτές. Κατά συνέπεια, αυτή η διάβρωση της δημόσιας εμπιστοσύνης και πίστης στο σύστημα επιτάχυνε και ενίσχυσε το κύμα της κοινωνικής αλλαγής, ειδικά μεταξύ των εργαζομένων, των διανοουμένων και της νεολαίας.

Επίσης, τα δάνεια δεν συνεπάγονταν μόνο χρέος αλλά αύξησαν και την πολιτιστική και ιδεολογική έκθεση στη Δύση. Τα δυτικά μέσα ενημέρωσης, ειδικά στην Ανατολική Γερμανία και την Πολωνία, παρουσίαζαν μια έντονη αντίθεση μεταξύ της ζωής των ανθρώπων στις καπιταλιστικές χώρες και των κακουχιών που βιώθηκαν στην Ανατολή. Η

τηλεόραση, το ραδιόφωνο και άλλες μορφές μέσων που εισάγονταν λαθραία στην Ανατολική Ευρώπη, παρουσίαζαν εικόνες δυτικού τρόπου ζωής που χαρακτηρίζονταν από ελευθερία και υλική αφθονία, στοιχεία που έλειπαν στις αυστηρά ελεγχόμενες κομμουνιστικές κοινωνίες. Αυτές οι εικόνες, σε συνδυασμό με τα βιώματα της αποτυχημένη οικονομίας, οδήγησαν πολλούς ανθρώπους στην Ανατολική Ευρώπη να αμφισβητήσουν τις υποσχέσεις του κομμουνισμού και να επιθυμούν ένα σύστημα που θα μπορούσε να τους προσφέρει καλύτερες ευκαιρίες.

Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1980, οι οικονομικές πιέσεις και η ιδεολογική καταπόνηση είχαν αποδυναμώσει τα κομμουνιστικά καθεστώτα σε οριακό σημείο. Ο Μιχαήλ Γκορμπατσόφ, ο ηγέτης της Σοβιετικής Ένωσης από το 1985, εισήγαγε μεταρρυθμίσεις όπως το glasnost (διαφάνεια) και η περεστρόικα (αναδιάρθρωση), που στόχευαν να αναζωογονήσουν τη σοβιετική οικονομία και κοινωνία επιτρέποντας περισσότερη πολιτική και οικονομική ευελιξία. Αυτές οι μεταρρυθμίσεις είχαν σκοπό να σώσουν το κομμουνιστικό σύστημα, αλλά στην πράξη είχαν την ακούσια συνέπεια να ενθαρρυνθούν οι πληθυσμοί της Ανατολικής Ευρώπης σε ανοιχτή πλέον έκφραση αντιδράσεων.

Οι χώρες της Ανατολικής Ευρώπης άρχισαν να πιέζουν για τη δική τους κυριαρχία, ενθαρρυνόμενες από την επίγνωση ότι η Σοβιετική Ένωση δεν ήταν ούτε πρόθυμη να χρησιμοποιήσει στρατιωτική δύναμη για να επιβάλει τη συμμόρφωση τους, ούτε μπορούσε να υποστηρίξει την εθνική τους ευημερία. Το κίνημα Αλληλεγγύης της Πολωνίας, οι εκκλήσεις της Ουγγαρίας για μεταρρυθμίσεις και παρόμοια κινήματα στην Ανατολική Γερμανία και την Τσεχοσλοβακία κέρδισαν δυναμική, δημιουργώντας το έδαφος για μαζικές διαδηλώσεις. Οι εσωτερικές αντιφάσεις μεταξύ της οικονομικής εξάρτησης από τη Δύση και των ιδεολογικών αρχών του κομμουνισμού έγιναν όλο και πιο μη βιώσιμες, οδηγώντας τα κομμουνιστικά κράτη να καταρρεύσουν υπό την πίεση για αλλαγή. Η πτώση του Τείχους του Βερολίνου το 1989 ήταν ένα συμβολικό τέλος στον κομμουνιστικό έλεγχο στην Ανατολική Ευρώπη. Το τείχος αντιπροσώπευε από καιρό τη φυσική και ιδεολογική διαίρεση μεταξύ Ανατολής και Δύσης, και η πτώση του ήταν μια νίκη για εκείνους που ονειρεύονταν την ελευθερία, τη δημοκρατία και την ευημερία.

Τριάντα πέντε χρόνια αργότερα, αυτή η ιστορική αλλαγή αποτελεί ισχυρή υπενθύμιση του πώς οι διασυνδεδεμένες οικονομίες μπορούν να αμφισβητήσουν τις πολιτικές ιδεολογίες. Η εμπειρία της Ανατολικής Ευρώπης δείχνει ότι η οικονομική εξάρτηση μπορεί να αναδιαμορφώσει τα πολιτικά συστήματα με απροσδόκητους τρόπους. Ενώ ο κομμουνισμός στην Ανατολική Ευρώπη κατέρρευσε από διάφορους παράγοντες, η οικονομική διείδυση από τη Δύση έπαιξε σημαντικό ρόλο στην αποκάλυψη των

αδυναμιών του συστήματος και στην έμπνευση των εκκλήσεων για αλλαγή. Οι συνέπειες του δανεισμού από τη Δύση καταδεικνύουν ότι οι οικονομικές αποφάσεις έχουν βαθιές πολιτικές επιπτώσεις. Για τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, η εξάρτηση από τα δυτικά δάνεια διάβρωσε τα θεμέλια ενός άκαμπτου, ιδεολογικά καθοδηγούμενου πολιτικού συστήματος, ωθώντας τους πολίτες να αναζητήσουν εναλλακτικές μορφές διακυβέρνησης που θα μπορούσαν να προσφέρουν μεγαλύτερη ευημερία. Σήμερα, καθώς κοιτάμε πίσω, η ιστορία της πορείας της Ανατολικής Ευρώπης προς τη δημοκρατία και τις μεταρρυθμίσεις της αγοράς υπογραμμίζει τη δύναμη της οικονομικής ελευθερίας και τη διαρκή ανθρώπινη επιθυμία για αυτοδιάθεση.

**Ο Ιωάννης Σιδηρόπουλος, είναι δικηγόρος, και Ερευνητής στη Διπλωματική Ακαδημία Πανεπιστημίου Λευκωσίας. Οι απόψεις είναι προσωπικές.*